

Така синонімія свідчить про єдину природу процесів пропозиціоналізації змісту речення й актуалізації пропозитивного змісту в реченнях з різними типами предикатів, про можливість вибору різноманітних мовних засобів у процесах номінації. Однак, якщо прості дієслівні предикати синтетично виражають „свою” частину структурно-семантичної інформації, то в аналітичних у результаті тиску комунікативно-функціонального навантаження ця інформація перерозподіляється між дієслівним та іменним чи інфінітивним компонентом предиката.

Простий тип присудка в українській мові виражений дієсловом або усіченим незмінним елементом дієслівного характеру [1, 222]. Складені присудки представлені такими типами: дієслівно-дієслівний з модифікаторами-експлікаторами (*Він почав учитися. Він хоче вчитися. Він думає вчитися*); дієслівно-іменний з модифікаторами (*Він почав навчання*), експлікаторами (*Море сріблелося за вікном. Дім стоїть біля моря та ін.*), з компенсаторами (*Хірург проводить операцію*), з імплікаторами (*Вони повернулися з прогулянки задоволені*); з дієслівними і недієслівними зв'язками (*З ним трапилося нещастя, Єдина надія – це виграти двісті тисяч*).

Отже, дієслівні ролі експлікатора, компенсатора, модифікатора, комплікатора, копулятора демонструють різноманітність функціональних можливостей дієслова у реченні, способи його участі у формуванні структурно-семантичних особливостей речення-висловлення.

Розрізнення дієслівних функцій у реченні дає можливість створення гнучкішої класифікації типів предикатів-присудків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вольф Е.М. Об эквивалентах глагола в некоторых индоевропейских языках // Уч.зап.Тадж.гос.ун-та им.В.И.Ленина. – Сталинабад, 1959. – Т.21. – С.29-30.
3. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 763 с.
4. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: КомКнига, 2007. – 366 с.
5. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М. Коммуникативная грамматика русского языка. – М.: Ин-т русского языка им.В.В.Виноградова. Московский государственный ун-т им.М.В.Ломоносова, 1998, 2004. – 537 с.
6. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, Ленингр.отд-ние, 1972. – 216 с.
7. Кормилицына М.А. Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в устной речи. – Саратов: Изд-во Саратов.гос.ун-та, 1988. – 151 с.
8. Лекант П.А. Об изучении синонимии в простом предложении// Проблемы учебника русского языка как иностранного. Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1980. – С. 240-254.
9. Шатуновский И.Б. Семантика предложения и нерелевантные слова: Значение, коммуникативная перспектива, прагматика. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 399 с.
10. Шмелева Т.В. Диалогичность модуса // Вестник МГУ. Филология. – 1995. – №5. – С.66-74.

The article is dedicated to the analysis of syntactic and analytical capabilities of the expression of the constructive part of the sentence which is the predicate in Ukrainian language. Different morphological forms of simple and compound predicates were analyzed from the point of view of their main and extra functions in the sentence.

Key words: predicate, proposition, verbalizator, copulator, modifier, nomination.

О.Г. Митрофанова

ЛОКАТИВНІ КОМПОНЕНТИ В СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕНЬ, ПОРОДЖЕНИХ ДІЄСЛІВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ РУХУ, ПЕРЕМІЩЕННЯ

У статті проаналізовано морфологічне вираження локативних компонентів у семантико-синтаксичній структурі речень із дієслівними предикатами руху, переміщення.

Ключові слова: локатив, предикат, прийменниково-відмінкові форми, вихідний пункт руху, кінцевий пункт руху, шлях переміщення.

У сучасному мовознавстві помітна тенденція до ґрунтовного дослідження синтаксису, що зумовлено прагненням до більш глибокого проникнення в механізм функціонування синтаксичного рівня в цілому і кожної з його одиниць зокрема. Це виявляється передусім у зверненні дослідників до змістового боку речення, або його семантичної структури, що базується на предикатних і непередикатних знаках.

Виділення у структурі речення глибинного семантичного ярусу, що тісно пов'язаний із його поверхневим, формально-граматичним ярусом, спричинило виникнення нового уявлення про речення як об'єкт дослідження: воно постало тепер багатомірною одиницею. Співвідношення цих двох ярусів структури речення становить одну з найактуальніших синтаксичних проблем, якій присвячено значну кількість досліджень, зокрема праці Й.Ф.Андерша, Н.М.Арват, Н.Д.Арутюнової, О.К.Безпояско, В.В.Богданова, О.В.Бондарка, І.Р.Вихованця, В.Г.Гака, К.Г.Городенської, А.П.Грищенко, В.В.Гумовської, А.П.Загнітка, Г.О.Золотової, Н.Л.Іваницької, С.Д.Кацнельсона, М.Я.Плющ, М.І.Степаненка та інших дослідників.

Метою нашої статті є визначення способів вираження локативних компонентів у семантико-синтаксичній структурі речень із дієслівними предикатами руху й переміщення.

Виразальним засобом локальних характеристик предмета виступає система прийменниково-відмінкових форм іменника. Своєрідна лексична номінація останніх виконує, на думку О.К.Безпояско, роль конкретизатора локальної дії, актуалізуючи значення перебування, розміщення в просторі або вказуючи на вихідний чи кінцевий пункти руху [1, 52]. Локативні субстанціональні синтаксеми позначають різні просторові поняття: назви населених пунктів, приміщень, предметів тощо. Вони залежать від локативних дієслівних предикатів і поєднуються за допомогою форми підрядного синтаксичного зв'язку – керування. Локативні синтаксеми поділяються на два основних типи: динамічні та статичні. Статичні локативні синтаксеми приєднуються до предикатів стану і позначають відповідно перебування чи знаходження, розташування предмета в просторі. Динамічні локативні синтаксеми залежать від дієслів руху і членуються на менші семантичні долі: 1) локативні синтаксеми у значенні вихідного пункту руху; 2) локативні синтаксеми у значенні кінцевого пункту руху; 3) локативні синтаксеми на позначення шляху руху [2, 9; 5, 53; 6].

“Неоднотипна класифікація простору, наявність додаткових відтінків змісту фіксуються парадигматичними рядами морфологічних одиниць, які репрезентують варіантні локативні функції” [1, 52]. Коротко охарактеризуємо динамічні локативні синтаксеми.

Локатив на позначення вихідного пункту руху

Значення вихідного пункту руху передають прийменниково-іменникові конструкції, причому прийменники позначають різну локалізацію вихідної точки руху, а форма родового відмінка іменника висвітлює динамічне значення віддалення: *від (од), з(із, зі), з-за, з-межи (з-між), з-над, з-перед, з-під, з-поза, з-позад, з-поміж(з-помежи), з-понад, з-поперед, з-попід, з-поперед, з-проміж* [4, 337]. Таким чином, семантичне значення прийменників диференціює значення локативних синтаксем вихідного пункту руху, вказуючи на:

1) початкову межу руху (*від (од)*): *Справді, зігнувшись і набичивши проти вітру голову, від кафе човпає Леон* (О.Винокуров); *Першого дня він викопав траншейку для невеликого фундаменту й почав возити для нього камінь від річки* (В.Шевчук); *Від нього на протилежний кінець вулиці драпає п'яна роззява* (О.Винокуров); *Від пристані рушав чорний і брудний пароплав “Зарубін”* (О.Льченко).

2) загальний напрямок руху від предмета (*від (од), з*): *Від вогню струмує тепло* (Н.Бічуя); *Від мами війнуло церквою* (В.Даниленко); *Коні напнулися і рвонули з урвища – там уже бігла вода, віддаляючи кригу од берега все далі й далі* (М.Закусило); *Бабахнуло так, що з даху посипалася черепиця, а з усіх вікон, ніби з вогнетів, ринуло гулке полум'я* (О.Винокуров); *Вона все тікала з хати, щоб не бути вкупі з старими* (М.Коцюбинський); *Перські в яблуках коні сахнулися від коней білої імператорської масті* (П.Загребельний);

3) рух з місця, розташованого з протилежного боку предмета (*з-за, з-поза, з-позад*) або перед предметом (*з-перед, з-поперед*): *Ішли з-за муру міста з важкими ношами в руках* (І.Кирпа); – *Га-а! – з-за закамарка стрибнули хлопці, щоб це Петра налякати* (В.Медвідь); *З-за моря, звідки путь далека, Вернувсь засмучений лелека* (Л.Дмитерко); *То турок, то нехрист з-за моря летить, і коней в Дунаї купає* (Л.Боровиковський); *Суне туга з-поза виднокругу обсягом у тридцять три версти* (Л.Первомайський).

4) рух з місця, розташованого над предметом (*з-над, з-понад*) під предметом (*з-під, з-попід*), або оточеного кількома предметами (*з-межи, з-між, з-поміж, з-помежи, з-проміж*): *Іде весна ланами.. Де не ступить – з-під землі лізуть паростки малі* (Н.Забіла); *Воно [волосся] лізло з-під шапки та крізь дірки в шапці* (М.Коцюбинський); *З-під коріння липи било джерело погожої води відтак.. впливало до потоку* (І.Франко); *Навкруги.. зелена трава, і з одного боку, з-під кам'яної стіни, дзюрчить ручай* (Ю.Яновський); *Мільйони іскор бризнули з-під вістря* (І.Франко);

5) рух з місця, розташованого в межах просторового орієнтира всередині предмета (*з, зсередини*): *...він ніс величезний кошик, може, це з того кошика якраз і линули з вітром усіяки запахи* (Н.Бічуя); *Подивувавшись йому, побачили, як із печер сунули якісь тіла* (М.Закусило); *Тихо*

дзюркотіла вода з крана (М.Руденко); *Десь з глибини сочилися* підземні джерела і гасили вогонь (М.Коцюбинський); *Сонце гріє, як і гріло*; **З плавнів тягне вітер вільний** (Я.Щоголів); *Смола кипить. З dna стримлять* чорні бунтівливі потоки (Ю.Яновський).

б) рух з місця, розташованого на поверхні предмета (з): **З берега плигали** цілими сотнями маленькі.. чортики” (І.Нечуй-Левицький); *Всі дихають гаряче, в кожухах жарко, у кожного піт струменить з лоба* (В.Кучер); *Сонце парить, піт юшить з тебе* (М.Кропивницький); *Кім із лежанки скочив і пішов* (Мисик); **З груші сипались** грушки (М.Стельмах).

У функції локативних синтаксем на позначення вихідного пункту руху виступають також морфологізовані відіменникові обставинні прислівники місця: *Лине здалеку* дівочий спів (О.Довженко); *Згори лине* жайворонкова пісня (П.Мирний); *Молоко лилося звідусіль* (М.Закусило); *Після пекельної жару хочеться полежати на холодній землі, мокрих од нічних рос стеблах жоржин, але треба підніматися і швидше драпати звідси, поки не збіглися люди й не прибули пожежники* (О.Винокуров).

Локатив на позначення кінцевого пункту руху

Значення кінцевого пункту руху передають просторові прийменники, поєднуючись із динамічним знахідним (**в, на, за, поза, між (межи), поміж(помежи), проміж, по, над, понад, під, понід, поперед**), рідше – родовим відмінками (**до, всередину, у напрямку до**) та рідковживаною формою давального відмінку з прийменником **к** [4, 338]. Сполуки просторових прийменників з відповідними динамічними відмінками репрезентують основні параметри кінцевої точки руху:

1) рух усередину або на поверхню предмета (**в, до, всередину, на**): *У той табір їхала лише з інтересу – що воно таке, директорка посилала тільки відмінників, її і Ромка, з котрим сиділа за одною партою* (Т.Зарівна); *Катя Кирдан, тітка Муся і я стояли й голосили – чоловіки тягали на кузов машини шафи...* (М.Закусило); *Ось хтось залишив недогризену рибину – і залишки летять у шматяну торбу...* (В.Врублевський); *Дістаю конверт і кидаю його на стіл перед Гансом* (О.Винокуров); *Я обхоплю Еліну за талію, допомагаю їй переступити через поріг і волочу до вітальні* (О.Винокуров); *Прийшов додому Демидів батько, і довелося старому лізти в хату вікном* (М.Стельмах); *Замість на другий бік [перескочити], лягнув у саму середину рова* (І.Франко); *Веселая воля на неї дихнула – і пташка у поле стрілою майнула* (Л.Глібов); *Здалеку йшла на село хмара куряви, .. сонце пірнуло в неї і розсипалось рожевою млою* (М.Коцюбинський); *Генерал трохи сутулячись, скочив у сідло* (П.Кочура); *Біля костюлу метушня. У бронетранспортер стрибають німці* (О.Гончар);

2) рух у бік предмета (**на, до, в, у напрямку, у напрямку до, к**): *Тоді вирішувала, що тасмиць на сьогодні досить, позіхала і помаленьку дибала на своє подвір'я* (Т.Зарівна); *Краса проте не добігає до села, а зачіпляється за крайчик колгоспного буряка, і Соломійка крадеться до неї...* (Т.Зарівна); *...й обоє, наче умовившись, різко стрибували на другий берег...* (М.Закусило); *Здавалося, зараз на обійстя вийде Ліда, затютюкає курям, і вони залопотять крилами, перевальцем сипонуть до її ніг* (Г.Шкляр); *На нас сунув гуркітливий самоскид* (С.Журахович); *Як стояла у платті, так і кинулася [Марія] в річку виручати свого чоловіка* (А.Шиян); *Малюк.. раптом тягнеться до поморщеної дідової шиї* (Ю.Яновський); *Рука тяглася до чарки* (П.Мирний); *До неба сягають звуки чудові* (М.Коцюбинський); *Веселі, червоні, вітають [діти] мене;.. пнуться на вікно нетерплячі, коли той дощ уцухне* (Марко Вовчок); *Він скочив на свого коня і штигнув його острогами* (І.Франко); *Теребиться [Славка] до мене на віз* (С.Васильченко); *А дим чимраз густішими клубами тисся в хату* (І.Франко); *Тече вода в синє море Та не витікає* (Т.Шевченко); *У відчинену квартиру дмухав пахучий вітерець* (О.Донченко); *Венера без спідниці, боса, в халатику, простоволоса, К Вулкану підтюпцем ішла* (І.Котляревський); *І звеселився спогадом Хамсін, і вся пустиня мов знялася вгору і в небо ринула* (Леся Українка); *Високо.. пливли на захід в супроводі жвавих “яструбків” важкі бомбардувальники* (О.Гончар); *Збирає вудки нещасливець, На другий бік убрід бреде* (С.Воскресенко); *Йшла колгоспна череда, летіли до ставу табуни обважнілих сірих гусей* (В.Кучер); *Взявши відро з водою, ганчірку й швабру, Юлька човгає до зали* (В.Врублевський).

3) рух у простір за предметом (**за, поза**): *...краплі, холодні і великі, падали за шию...* (Т.Зарівна); *Вечір святий наближався – сонце гординею котилося за обрій...* (М.Закусило); *Пробігши повз Антонівну, Грибовський шмигонув за ріг хліва* (О.Довженко); *Діти щезають за двері* (Леся Українка); *– Дядя! – закричав хлопчик і драпонує поза хату* (А.Свидницький);

4) рух у простір попереду предмета (**перед, поперед**): *Я рвонулась перед себе, але мене скоро завернули гончі поліцаї* (Ірина Вільде); *Вітерець .. гнав поперед себе дрібний, сухий сніг* (О.Копиленко); *Котили вони перед себе дерев'яне колесо, залишали за собою тонку нитку телефонного кабелю* (Ю.Збанацький);

5) рух у простір нижче предмета (**під, попід**): ...*сполохані кури кидалися під паркани...* (Т.Зарівна); *Од того видіння Шурчине серце в порожніх грудях скакнуло під горло...* (В.Шевчук); *Маишур круто повернувся й нирнув під ближній вагон* (О.Донченко); *Вона серед загальної тривоги валандалася попід хати, без пам'яті від переляку і голоду* (І.Франко); *Шмигали під руки з стиглою морквою малі татарчата й цвірінькали мов горобці* (М.Коцюбинський); *Стовп порошу під небо в'ється* (І.Котляревський); *Соломія вкрутила лампу, молодиці шаснули під ситцеву завісу між грубою і ліжком* (В.Кучер); *Стара тремтячими руками штовхала Настю під піч, заставляючи її залізною заслонкою* (З.Тулуб);

6) рух у простір, обмежений двома або кількома предметами (**між(межи), поміж (помежи), проміж**): *Рвучко хапає пластиковий стаканчик, з хрускотом здавлює його в кулачиськовій й жбурляє ним Гансові межі очі* (О.Винокуров); *Між рядняних наметів і яток пруть валом люди, коні і поліцейські* (М.Коцюбинський);

Обставинні прислівники місця "тісніше пов'язані з власне-іменниками, бо зумовлені семантикою дієслів і входять до їхньої валентної рамки" [2, с.305]. Це прислівники **вгору, сюди, назад, вбік, додому, назустріч, навстріч, вниз** та інші. Наприклад: *А ми все ліземо вгору. Перед нами виростають дві гори, одна другої вище* (М.Коцюбинський); *З моря суцільною стіною насувалася дощова пелена. Ця стіна прямувала сюди* (А.Хижняк); *Кімнату наповнювали п'яні розмови, дзенькіт посуду, вовтузіння, нетерпляче шаркання ніг, ніби сюди рухалася череда чоловіків* (В.Даниленко); *Василик біг якраз назустріч Орлюкові. Але, почувши крик учительки, він крутнув назад* (О.Довженко); *Санчата.. несамовито крутнулися вбік* (М.Стельмах); *А я мерції долиною чкурнув додому* (М.Закусило); *Німці були приголомшені. Назустріч ринула громова невгамовна хвиля морської піхоти, залунало оте страшне й безконечне слово "полундра"* (В.Кучер); *Назустріч сунув .. старий похилий ліхтарник з рогожею та драбиною на плечах* (О.Ільченко); *Білий кінь більше не летів, навстріч пливли свіжі запахи шовковиці, вишень, зеленкуватих яблук* (М.Закусило); *Тут коло мене вже ріка стрімгла вниз* (П.Тичина).

Локатив на позначення шляху переміщення

Локативні компоненти зі значенням шляху руху відтворюються безприйменниковим орудним відмінком або поєднанням власне іменників у непрямих відмінках з просторовими прийменниками: знахідний відмінок + **через, крізь, повз, попри, проз**; місцевий відмінок + **по**; орудний відмінок + **за, услід за, слідом за, навздогін за**; родовий відмінок + **мимо, позад (позаду)**, давальний відмінок + **навздогін, услід, назустріч, навстріч, напередими**.

Просторові прийменники передають такі основні різновиди шляху руху:

1) наскрізний рух у межах просторового орієнтира (**через, крізь**): ...*під соняшними плямами щонайменше з десятків тигрів і всі вони гасаять через стільці й тапчани, нехтуючи пристойним поведінням* (Е.Андієвська); *Верталися через долину, яка їй завжди подобалася* (Т.Зарівна); *Зриваюсь на ноги і стрімголов мчу через тріскучі бур'яни* (О.Винокуров); *Охрім шмигав через дорогу раз, удруге. Хтось хапає його за шинелю, тягне в жито* (Г.Тютюнник); *Через тин мандрувала сусідська молодиця* (І.Ле); *Крізь усі пальці Сіверцева сочилася кров* (О.Гончар); *Через яр ходила Та воду носила* (Т.Шевченко); *Снаряди шугали через голови хвилин двадцять* (В.Козаченко); *Гей же за мною, коли тут [у печлі] негоже! – крикнув [Русин] до грішників і з дрюком у руках скочив крізь діру в долішній поверх* (І.Франко);

2) шлях руху поверхнею або в межах чого-небудь (**по**): *Джалапіта ходив по березі й думав про плінні речі, коли до нього підійшла дівчина й накинула на нього зі слова вуздечку* (Е.Андієвська); *...вогонь жадібно пожирав сухуваті галузки з листя, червонясті легкі тіні блукали по траві* (Н.Бічуя); *А "буксири" продовольчі все нищкали по коморах і нищкали, і замки зубами троцили* (М.Закусило); *Сонце по небі колує, Знають і хмари свій шлях* (І.Франко); *Роз'ярілі карателі шастають по дворах, хапають на вулицях юнаків і дівчат, б'ють, нещадно скручують їм руки* (О.Гончар); *Ярина й Антоніна Никонівна.. кружляли по повітр'ю* (Ю.Збанацький); *Піт брудними патьоками струмився по його обличчю* (С.Добровольський); *Нечисленні прохожі лівом снували по тротуарах* (І.Франко);

3) переміщення позаду рухомого предмета (**за, вслід, вслід за, слідом за, навздогін, навздогін за, позад, позаду**): *Біжу за нею, наздоганяю її і зазираю в очі, прикриті рудавою гривкою волосся: ти любиш мене?* (Н.Бічуя); *Услід за недогризеною таранею в торбу пірнають шматочки сиру, надкушений пиріжок, дві пляшки з-під вина* (В.Врублевський); *Чорт з тобою! Слідкуй. Я знаю, що ти плуганиш позад мене, тож знаєцька не застанеш* (О.Винокуров); *Двигнулася за ним [Бурундою] монгольська сила, бродячі в воді з голосним плюскотом* (І.Франко); *Чіпка позаду [товариства] нога за ногою суне... Так ведмідь іде нехотя за циганом* (П.Мирний); *Чумаза дівтора в*

довгих полотняних сорочках босоніж **лопотіла слідом за коляскою** (М.Олійник); **Він не радісно волікся за отарою**, немов загубив що або ішов на кару (П.Мирний); **Вслід за мною йшла [Векла]** до мірниць, разом з обліковцем перевіряла удій (І.Цюпа); **За плугом дріботів** маленький, хирлявий Охрім з обмотаною рушником шиєю (Г.Тютюнник); **Вони бігли слідом за вогнем**, проривалися крізь полум'я, обсмалюючи волосся, вії, обтікаючи шкіру (В.Кучер);

4) переміщення близько просторового орієнтира (**мимо, повз, попри, проз**): **Повз неї, наче скажені, гналися машини і тягли за собою височенну стіну порохів...** (Т.Зарівна); **Але промахнувся: рука ковзнула мимо підбородка і голова генулась об стіл** (В.Врублевський); **...чечен, застебнувши на сходах піджак і притримуючи пляшку за поясом, дрібцював повз сонну адміністраторшу...** (Є.Пашковський); **Голі по лікоть руки, вогкі, з запахом свіжого м'яса, слизнули повз мої щоки** (М.Коцюбинський); **Мимо нього шмигнув великий сірий кіт** (О.Донченко).

5) динамічну локалізацію щодо просторового орієнтира, який рухається у протилежному напрямку (**назустріч, навстріч**): **Струмені повітря пливли навстріч нам і важко дихалося;...** (М.Закусило); **Здається, що назустріч мені крадеться гнучкий, мінливий леопард, він вигинається, припадає до землі білявим черевом, грає всіма відтінками брунатного кольору.. хутра..** (П.Колесник); **Мені назустріч управитель чимчикує. Та вчепирився [вчепився], клятий, і нумо тягти до хурдиги** (П.Кочура); **Навстріч їм мчить два вершники .. Іванко пильно придивляється, і несподівано руки безсило обвисають** (А.Хижняк); **Назустріч нам ішов молодий робітник з відром зеленої фарби** (Леся Українка);

6) динамічну локалізацію в напрямку перетину руху предмета, що виступає просторовим орієнтиром (**навперейми**): **Грицько присів, знайшов крижину й кинувся зразу навперейми собаці** (С.Васильченко).

У вторинній просторовій семантико-синтаксичній функції непересіченого простору вживається орудний безприймниковий, котрий називає конкретні просторові об'єкти, на поверхні яких або в їх середині відбувається дія [1, 52], такий компонент валентно поєднаний з дієсловами руху і виражає шлях руху [4, 76]. Лексичне наповнення іменника у функції локатива зумовлює специфічні відтінки просторових понять (назви доріг, населених пунктів, географічних понять тощо). Наприклад: **Джалаліта йшов вулицею і побачив, як жінка несла важку валізу** (Е.Андієвська); **Він ішов цією стежкою, цією самою дорогою, втомлений і голодний...** (Н.Бічужа); **Чоловік утратив цікавість до всього і після роботи довго блукав містом, вдивляючись у перехожих** (В.Даниленко); **Дослухаюсь. Ага! Я іду тротуаром, а переслідувач – паралельною до нього доріжкою в скверіку** (О.Винокуров); **Вулицею рухалися сотні підвід і кілька сот неможливицької кінноти** (Г.Епік); **Там цілиною йдуть леміш і рало** (М.Зеров); **Застебнувши комір шинелі, я мандрую напівтемними провулочками** (П.Колесник); **Ото було, як опівночі, то й плвуть човни Дніпром** (Марко Вовчок).

Локативні синтаксеми, за нашими спостереженнями, виявилися найбільш поширеними серед непередикатних компонентів у реченнях, породжених дієслівними предикатами руху, переміщення. Функціонування локативних компонентів у таких структурах прогнозує семантичне значення досліджуваних предикатів, що репрезентують зміну розташування суб'єктів у просторі відносно інших предметів або дію, спрямовану на об'єкт з метою зміни його знаходження. Виразальним засобом локальних характеристик предмета постає система приємниково-відмінкових форм іменника. Локативні субстанціальні синтаксеми позначають різні просторові поняття (назви населених пунктів, приміщення, предмети тощо) і поділяються на два основних типи: динамічні локативні і статичні локативні синтаксеми. Семантико-синтаксична валентність предикатів руху прогнозує зв'язок з динамічними локативними синтаксемами, які членуються на три різновиди: 1) локативні синтаксеми у значенні вихідного пункту руху; 2) локативні синтаксеми у значенні кінцевого пункту руху; 3) локативні синтаксеми на позначення шляху руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / АН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Відп. ред. Й.Ф.Андерш. – К.: Наук. думка, 1991. – 172 с.
2. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. – М.: Высшая шк., 1981. – 184 с.
3. Виноградова О.В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови. – К., 2001. – 19 с.
4. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.

5. Масицька Т.С. Семантико-синтаксична валентність дієслова: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / НАН України. Інститут української мови. – Луцьк., 1995. – 16 с.

6. Шелемеха Г.М. Семантико-синтаксична функція обставин місця у структурі простого речення: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.02 / Український державний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. – К., 1996. – 19 с.

The morphological expression of locative elements in semantic and syntactic structure of sentences with verbal predicates of action and transference was analyzed in the article.

Key words: locative, predicate, the starting point of action and the final point of action, the way of transferring.

Н.М. Попович

ЧИСЛІВНИКОВО-ІМЕННИКОВІ СПОЛУКИ У ФУНКЦІЇ ДЕТЕРМІНАНТІВ З ПРОСТОРОВИМ ЗНАЧЕННЯМ АНОТАЦІЯ

Використання числівниково-іменникових сполук у функції детермінантів з просторовим значенням становить крайню периферію в їхньому функціонально вторинному, прийменниковому вживанні. Виразниками предикатного значення кількості є здебільшого власне-кількісні та неозначено-кількісні числівники з прийменниково-відмінковими формами.

Ключові слова: детермінанти з просторовим значенням; просторова семантика; локативні дієслова; числівниково-іменникові сполуки

Важливу роль в українській мові відіграють числівниково-іменникові сполуки як поширювачі предикативного ядра двоскладного чи односкладного речення, тобто як другорядні члени – детермінанти.

Проблему детермінантів в сучасній лінгвістиці однозначно не розв'язано, хоч і є низка аргументованих думок на користь виокремлення їх як специфічних другорядних членів речення. Розбіжності в поняттєвому осмисленні мовних одиниць, якими послуговуються сучасні дослідники, очевидна неоднозначність їх трактування відображають складність і багатоаспектність мови як об'єкта наукового пізнання.

Поняття-термін «детермінант» (детермінантний член) уперше з'явилося в середині 60-х років у працях Н.Ю.Шведової [17, 77-93].

Певні аспекти проблеми про характер семантико-синтаксичного зв'язку деяких словоформ з дієсловом у структурі речення розглядали ще Л.В.Щерба, В.В.Виноградов, О.М.Пешковський, А.І.Смирницький, Є.В.Кротевич та інші мовознавці.

Ідея виділення детермінантних членів речення досі викликає дискусію серед лінгвістів. Дослідники синтаксису слов'янських мов наголошують на тому, що детермінанти не зумовлені категорійними властивостями окремого слова, а виступають як особлива синтаксична категорія рівня речення, є поширювачами цілого речення [17,80-81; 17,90-93; 18,32-36; 19,39-50; 20,66-77; 10,25-100; 11,11-22; 7,210-212, 13,109-114]. Детермінанти можуть виступати необхідним компонентом семантичної структури речення, або факультативним компонентом формально-граматичної структури речення [20,75], конструктивно обов'язковим або факультативним членом речення [12,51-61]; функція детермінанта впливає з його двобічного зв'язку, із залежності від предикативного ядра в цілому [5,73-89]; ускладнені детермінантними прийменниково-відмінковими зворотами речення мають два ядра, два суб'єктно-предикатних відношення й організуються подібно до складного речення з підрядною детермінантною частиною [6,18]; детермінанти, підпорядковуючись безпосередньо присудкові, пов'язуються з ним останніми, після того, як у цей зв'язок уже вступили інші підпорядковані присудкові члени речення [14,56-61] тощо. Деякі дослідники ставлять під сумнів змістову й формальну специфіку детермінантів [8,122-133].

Отже, розв'язання потребує давно відома граматистам проблема більшої чи меншої незалежності обставинних зворотів: поєднані вони з усім реченням чи лише з присудком [9,48-56].

Детермінантам присвячено окремі розділи в академічних граматиках російської мови (1970, 1980), у наукових розвідках І.Р.Вихованця, Н.Л.Іваницької, К.Г.Городенської [2;1;4;3] та деяких інших дослідженнях українських лінгвістів.